

Цяцеркі – родная вёска Мар'яна Пецюкевіча

Назва Цяцеркі значыць рэдкалессе, узлесак.

Паводле перапісу 1897 г. вёска Цяцеркі адносілася да Зайноўскай сельскай грамады Ёдскай воласці Дзісенскага павета Віленскай губерні. Знаходзілася ў акружэнні земляў маёнтка Зайнова Святаполк-Мірскіх. Налічвалася 36 двароў, 298 жыхароў, яшчэ 6 двароў (44 жыхары) належылі Святаполк-Мірскім.

У 1905 г. налічвалася 342 жыхары.

У 1920-30-я гады в.Цяцеркі з'яўлялася адным з цэнтраў беларускага руху. Дзейнічалі гурток Беларускага Інстытуту Гаспадаркі і Культуры з бібліятэкай-чытальняй імя Францішка Скарыны, гурток Сялянскага саюзу. Ставіліся беларускія прадстаўленні, ладзіліся вечарыны з беларускімі песнямі і танцамі. Цяцеркі наведвалі вядомыя беларускія дзеячы, у прыватнасці, паслы сойму Павал Каруга, Альбін Стаповіч, Фабіян Ярэміч і іншыя.

Цяцеркі і наваколле на расійскай карце пач.ХХ ст.

У 1931 г. вёска Цяцеркі мела 60 двароў, 320 жыхароў, адносілася да Ёдскай гміны Браслаўскага павета Віленскага ваяводства.

У 1940 г. утвораны Цяцеркаўскі сельскі савет у складзе Браслаўскага раёна Вілейскай вобласці. Сельсавет аб'ядноўваў 59 населеных пунктаў, 3445 жыхароў.

У 1949 г. арганізаваны калгас імя С.Кірава.

У 1991 г. налічвалася 226 жыхароў.

У 2004 г. вёска Цяцеркі мае 58 двароў, 235 жыхароў (150 католікаў, 50 праваслаўных, 35 старавераў). Цэнтр сельсавета (аб'ядноўвае 50 вёсак), цэнтр сельскагаспадарчага вытворчага кааператыву "Цяцеркі". Пачатковая школа, бібліятэка, магазін, ашчадная каса, пошта. Помнік землякам, якія загінулі на франтах Вялікай Айчыннай вайны. Бліжэйшы каталіцкі касцёл ў в.Барадзінічы, праваслаўная царква ў в.казнь, стараверскі малельны дом у в.Буеўшчына.

МАР'ЯН ПЕЦЮКЕВІЧ. Пачатак.

Для вясковай беднаты й гарадскога пралетарыяту веда й навука ў часох царскай рэакцыі, а пасля ў міжваенных, у пэрыядзе пад уладай панскай Польшчы, - была недаступная з прычыны клясавай прыналежнасці, эканамічных цяжкасцяў, а беларусам і дзеля нацыянальных меркаванняў.

Але былі сярод цёмнага няграмаднага й беднага беларускага сялянства адзінкі, бацькі й дзеці, якія марылі аб асвету, аб навуцы, марылі пра выхад у "шырокі сьвет ведаў". І ня толькі марылі, але пускаліся на адвагу – здзяйсняць свае мары. Да такіх нешматлікіх адзінак сярод сялянаў належылі й мае бацькі ды іхная сям'я. ... Хацелася падвучыцца столькі граматы, каб дастаць хоць бы на памочніка пісара ў воласць ці ў іншую установу. Аб вышэйшай, а нават аб сярэдняй адукацыі ня мелі адвагі й рэальных падставаў мроіць ды сніць і бацькі мае, і я.

Сям'я наша была вялікая: шасьцёра дзяцей, я найстарэйшы, дзве старыя хваравітыя цёткі, ды здольныя да паўнаўвартаснай працы бацькі, - усіх разам 10 душ, якія мусілі пражыць з трох гектараў надзельнай і шасьцёх арандаваных у князя Святаполка-Мірскага зямлі. Прытым трэба абавязкова падкрэсьліць, што сялянская гаспадарка ў прыфрантавой паласе, у якой апынуўся наш павет, была цалкам зруйнаваная. Палі былі зрытыя акопамі й скрыпаньня калючымі драгамі. Угодзьдзі за час вайны параслі лясняком, аleshнікам і бярэзьнікам. Усё прыдатнае пагалоўе коней было войскам змабілізаванае разам з транспартам. Рагатая жывёла, авечкі, свінні, нават свойскія птушкі былі зьведзеныя нанішто.

На ўсю нашу вялікую вёску Цяцеркі (каля 70 гаспадароў) было пару дзесяткаў коней, ды і тыя "інваліды" й старыя. Наш конь Мішка таксама быў "інвалід" – зусім сьляпы. Дабылі мы што ад расейскіх салдатаў-абознікаў, якія некалькі дзён адпачывалі ў нашай вёсцы. Вось гэты Мішка доўга быў нашым карміцелем, ажно да 1925 году.

... Беручы пад увагу ці, інакш кажучы, улічваючы ўсе наяўныя цяжкасці й перашкоды, мроя аб асьвеце й навуцы была нічым іншым, як фантазіяй, але гэтая фантазія ўкаранілася ў сэрцы майго бацькі й маім блізім ды не зыходзіла з думкі. Трэба было яшчэ доўга чакаць адпаведнага момэнту, адпаведнага часу для рэалізавання тае "фантазіі".

(З кнігі: М.Пецюкевіч.

У пошуках зачараваных скарбаў.

Вільня. 1998. С.14-15

Шлях да асветы М.Пецюкевіча пачынаўся з "дамашняй школы" цёткі Паўліны (цётчына "академія"). Пазней ён вучыўся ў расійскай Шаўлянскай школе, прыватнай Барадзініцкай школе, дзе навучанне вялося на беларускай і польскай мовах, прыватнай школе ў Інаве з польскай мовай навучання. Адзін год сам выкладаў у самаарганізаванай школе ў Цяцерах.

*****

вяскоўцаў на сход да Касыцюка Савянёнка (праўдзівае прозвішча Кастусь Сапун). Калі большасць гаспадароў сабралася, Стасюк крыкнуў на сабраных: "Замаўчоце! Перастаньце галёкаць! Ціха, ша!" тады Стасюк пачаў сваю прамову: "Суседзі, вы ня ведаеце, нашто я вас паклікаў на сход. Дзела такое. Была вайна, рэвалюцыя, былі чырвоныя, белыя, зялёныя й чорт знайце, якія ўласці, а дзеці пашыя, дзяды, бацькі й мы. Заміж сабак ганяць па-за вугольлямі, дык ніхай падвучыліся б хоць Богу памаліцца ды пісьмо прачытаць ці нагрэмаць. Як прыйдзець якая павестка ці іншая бумажка з воласці, або пісьмо, то німа каму й прачытаць. Ідзі ў Інова да папа ці арганістага, нясі яму тузін яек. Чк сабе хочаце, суседзі, а рабят нада падвучыць граматы. Хто яго ведае, калі тут на пастаянна ўстанавіцца яна, уласць, і школу адкрыць. А малыцы вунь якія, павырослі й што яны ўмеюць? Толькі качулку ганяць, у "сучку" гуляць ды вокны выбіваць сваёй гульнёй. Пакуль будзіць якая казённая, мы павінны сваю школу самі зрабіць.

Сход загудзеў, як ўстрыжаны вулей. Адны падтрымлівалі ініцыятыву выбарнага арганізаваць школу сваімі сродкамі, іншыя, якіх было таксама ня мала, былі й нездэцыдаваныя ў гэтай справе, якія настрайвалі два супрацьлеглыя лягеры адзін на аднаго, каб тыя спрачаліся й сьмяяліся з адных і другіх. Кожны зь лягероў стараўся даказаць сваю рацыю. Праціўнікі арганізацыі школы давалі аргументы ў асноўным характару матар'яльнага: "Няма хаты пад школу, няма лавак школьных, няма вучыцеля, а калі б і знайшоўся, то чым яму плаціць, калі самі голыя, босыя й галодныя. Няхай усё супакоіцца на сьвечы, то тады будзець відна. Пражылі нашы дзяды, бацькі й мы бяз школы, - ніхай пакуль што жывуць безь яе й нашыя дзеці." Так разважалі супраціўнікі школы.

Стасюк Хвашчонак і ягоныя прыхільнікі ўсёж скапітулявалі. У групе тых, хто жадаў школы, быў і мой бацька.

... У арганізацыю школы ўключыліся найбольш сьветлыя сяляне Цяцерак, і гэты актыў за кароткі час пад камандай Стасюка усё падрыхтаваў да адкрыцця школы. Хату пад школу за апал, нанялі ў Памося Карсюкевіча, а настаўнікам вбралі мяне. Пра гэтую "намінацыю" са мною ніхто не дамаўляўся, а толькі з маім бацькам. Калі я пачаў сумлявацца, ці мае вучні равеснікі й саўдзельнікі "качулкі" і "сучкі" ды іншых гульняў - будуць мяне слухаць, выбарны супакоіў мяне словамі: "Ты не бядуй, тут маё дзела, я зрабіно зь імі лад і парадак".

Вёска наша ў павеце лічылася адной зь вялікіх і была яна забудаваная па абодвух баках вуліцы ды цягнулася, як казалі вяскоўцы, на цэлую вярсту. Наша хата стаяла ў пачатку вёскі, а хата Памасёва, у якой мела быць школа, была на другім канцы. Колькі мела быць вучняў, ніхто яшчэ ня ведаў, ніхто не рабіў спісу школьнікаў. Адно было ведама, што амаль у кожнай хаце было па трос-чацьвёра дзяцей у школьным веку, а да гэтых даходзілі й перарослыя, якія таксама маглі прыйсці ў школу. Яшчэ няясна было, якія гаспадары пашлюць дзяцей, а якія не пашлюць.

МАР'ЯН ПЕЦЮКЕВІЧ:

Я - «дырэктар» Цяцёрскай школы

... Цяга да асветы ўсё ж зараджалася ў галовах сьвятлейшых сялян нашае вёскі. Найбольш актыўным арганізатарам школы ў Цяцерах аказаўся вясковы выбарны Станіслаў Крывашонак, які ў вёсцы называўся Стась Хвенчанкоў.

Адшойчы раніцай ў нядзелю пасля Усіх Сьвятых склікаў ён

Пачатак заняткаў у школе прыпаў прыблізна на палавіну лістапада, калі не было пільнай працы падлеткам пры малацьбе, а меншай дзетвары ня трэба было пасьвіць жывёлу. На першы дзень заняткаў сабралася шмат вучняў ды іхных мацяроў, а нават крыху мужчынаў. Я прыйшоў у школу вучыць сваіх сяброў разам з выбарным. Ён, як улада нашай вёскі, зважаў за абавязак "прадставіць" мяне, як "дырэктара" школы, і бацькам, і школьнікам. Хоць я ўжо й працаваў паўзімы прыватным памагатым Ядзі ў Інаўскай школе, ды ўсё ж перад пачаткам працы хваляваўся, а найбольш непакоіўся, ці змагу трымаць патрэбную дысцыпліну. Тут жа, сярод вучняў, было шмат маіх равеснікаў, маіх сяброў. Яны часамі б маглі набіць і скампрамітаваць мяне перад школьнікамі, ды і перад грамадствам вёскі. Я змабілізаваў усё свае сілы, каб перамагчы хваляваньне й духовай неспакой. Але трывогі маёй нельга было схаваць, бо выбарны, падыходзячы да Памасёвай хаты, сказаў: "Ты, брат, ня трусі, я тут навяду такі парадак, што будуць цябе баяцца й вучыцца, як міленькія".

Калі мы ўвайшлі ў хату, дык там гулю як у вульлі. Усе нас сустрэлі позіркамі павагі й дзелавітасці. Усе замоўклі, глядзелі на нас. У гэты час, нечакана нават для мяне, Стасюк Хвашчонак пачаў паказваць сваю ўладу. Гучным голасам падаў каманду: "Устаць! Што вытрашчылі вочы, як авечкі, відзеце, што ў клас увайшоў вучыцель з выбарным?!"

Усе схаліліся, і вучні, і бацькі, і стаялі нерухома?? Тычкі, глядзелі на нас, чакаючы, як быццам, далейшай каманды. Стасюк моўчкі абвёў усіх сур'ёзным позіркамі і загадаў: "Садзіцеся!" У клясе запанавала мёртвая цішыня. Тады Стасюк выняў з-за пазухі нагайку на казылінай ножцы, патрос перад аўдыторыяй і сурова прамовіў, паказваючы на мяне: "Вось вам Марыян Юзюка Дамінічонка (наша вясковая клічка была Дамінічонкі). Ад сёння ён назначаецца вашым вучыцелем. Вы павінны яго слухаць яшчэ больш, чым сваіх бацькоў. Ён будзіць вучыць вас чытаць, пісаць, лічыць і маліцца Богу па ксёнджы. Калі каторага за дурную навуку ці за то, што будзіць дурэць і другім мяшаць вучыцца, паставіць у кут, той павінен слухаць і сваю кару адбываць. А калі каторы будзіць непаслухмяны, ды яшчэ й дрэнна вучыцца, - то я прыйшоўшы, вот гэтай нагайкай скуру зьніму, задніцу сьпішу так, што нядзелю не прысядзеш. Ну, дык што, будзеце слухаць свайго вучыцеля?" Усе хорам адказалі: "Будзем".

З гэтай "урачыстай" хвіліны стаўся я паўнапраўным "дырэктарам" школы ў Цяцерах, дзе ніколі не было ні польскай, ні расейскай школы, апроча такой, у якой вучыла мяне цётка Паўліна. Выкладовай мовай у гэтай школе..... была мова беларуская, бо расейскую й польскую.... ведаў я слаба. Усе паясьненні на лекцыях адбываліся па-беларуску. Праграмы школьных заняткаў не было, не было падручнікаў. "Падручнікам" была кожная прынесена кніжка ці часопіс. Найбольш было "падручнікаў" у польскай мове, у асноўным малітоўнікі. Хатнія заданні даваў кожнаму па тым падручніку, які хто прынёс. Практычна

выходзіла так: колькі было вучняў, гэтулькі й клясаў, бо кожны меў свой узровень, сваё заансаваньне й сваю літаратуру. Гэта што да навукі чытаньня. Пісаньне й арыфмэтыку можна было наўчаць групай. І фактычна ўсе належылі да адной групы пачынаючых.

Праца ў Цяцёрскай школе аж да вясны адбывалася нармальна. Ніякіх вялікіх канфліктаў між мною й вучнямі не было. Як-ніяк завадыякі баяліся абяцанай нагайкі на казёднай ножыцы, якую б не пасаромеўся б пусьціць у ход наш школьны “інспэктар” Стасюк Крывашонак, якога ад часу заснаваньня школы вяскоўцы прызвалі “шпэктар”. Яны былі вельмі задаволеныя са школы й з настаўніка, а таму “апазыцыя” скапітулявала й таксама паслала сваіх дзяцей вучыцца. Слава пра Цяцёрскую школу пачала разыходзіцца ў навакольні, ад таго мас бацькі ганарыліся, і мяне пачалі больш паважаць дома.

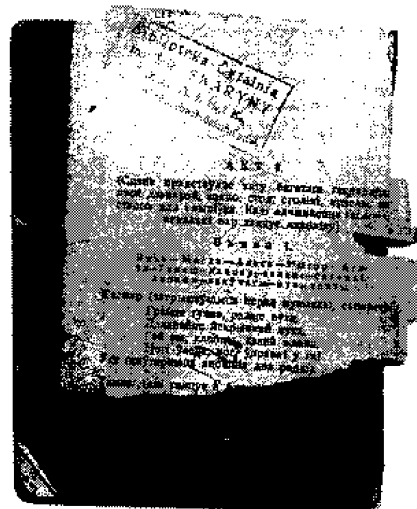
Напрацягу ўсёй зімы школа папаўнялася новымі вучнямі, асабліва перарослымі. Заахвочваў іх той факт, што настаўніку ня трэба было плаціць, хіба толькі раз зьезьдзілі па дровы для школы. Уборшчыца таксама была бясплатная. Прыбірала школу Панасёва нявестка. Дл мяне й маіх бацькоў заплатай быў гонар і пашана настаўніка.

“Дырэктарства” маё працягвалася аж да вясны. Пачалі таць і пачарнелі ад бруду сьнежныя гурбы. На лугох ды йржэўніку на прыслоне пачала зьяўляцца зялёная травіца, пачалі зьнікаць са школы й мае вучні. Спачатку пагналі пасьвіць авечак, пасля карміцеляк-каровак, а большыя мае вучні ўзяліся за сохі й плугі ды пайшлі рыхтаваць родную зямельку пад пасевы прышлых ураджаў. Школа зачынілася, а я таксама пайшоў за плугам сьледам за нашым бедным, сьляпым Мішкам.

(З кнігі: М.Пецюкевіч.

Упошуках зачараваных скарбаў. Вільня. 1998. С.31-35

14 жніўня 1926 г. у в.Цяцёркі арганізаваны гурток Беларускага Інстытуту Гаспадаркі і Культуры. Ініцыятарамі стварэньня былі Мар’ян Пецюкевіч і ксендз Барадзініцкай парафіі Віктар Шутовіч, актыўны дзеяч беларускага нацыянальнага руху.

Кніга са штампам бібліятэкі імя Ф.Скарыны ў в.Цяцёркі. Паводле ўспамінаў пляменіка этнографа, яго цёзкі, Мар’яна Пецюкевіча, які жыве ў Гомелі, пасля вайны штамп, а таксама пячатка БІГІК знайшліся на гарышчы хаты Пецюкевічаў. Іх далейшы лёс невядомы.

Цяцёркі. Незавершаная манаграфія

Калядная маска з в.Цяцёркі. Малюнак маскі змясціў у сваёй манаграфіі “Kultura ludowa słowian” настаўнік М.Пецюкевіча прафесар К.Машынскі.

Мар’ян Пецюкевіч рыхтаваў асобную працу прысвечаную сваёй роднай вёсцы, матэрыяльнай і духоўнай культуры яе жыхароў. Манаграфія так і не пабачыла свету. У архіве Торуньскага этнаграфічнага музея зберагаюцца матэрыялы для гэтай працы. Яны яшчэ чакаюць свайго руплівага даследчыка. Магчыма колькасць і якасць сабраных звестак дазваляць з часам падрыхтаваць матэрыялы да друку. Матэрыялы да манаграфіі зберагаюцца па планаваных М.Пецюкевічам раздзелах. Сярод іх: гісторыя вёскі і жыхары (у т.л. спісы жыхароў (14 старонак), выпіскі з літаратуры (80 старонак!), географічнае палажэнне і тапанімія (у т.л. слоўнік па мясцовай тапаграфіі Цяцёрак на 26 старонак), збіральніцтва, паляванне, рыбапоўства, пчаларства, земляробства і жывёлагадоўля (у т.л. спісы гаспадарак, слоўнікі па гэтых кірунках дзейнасці), апрацоўка лёну, кавальства, розныя кірункі матэрыяльнай культуры (транспарт, рамёствы, будаўніцтва, выраб тканін, хатняе начынне (у т.л. спіс самых старых хат, слоўнікі), сямейныя адносіны, рэлігійныя стасункі, народная медыцына, духоўная культура, народная літаратура (у т.л. тэксты апавяданняў, прыслоўяў, песняў, праклёнаў). Зберагаецца таксама фотаархіў да працы – здымкі, негатывы. Частка фотаматэрыялаў была выканана пляменнікамі этнографа Уладзімірам і Мар’янам Пецюкевічамі ў 1976 г. значыць і ў гэты перыяд, незадоўга да смерці М.Пецюкевіч працаваў над манаграфіяй.

Хацелася б верыць, што землякі змогуць азнаёміцца з гэтымі матэрыяламі Мар’яна Пецюкевіча, адно пералік якіх выклікае вялікую зацікаўленасць.

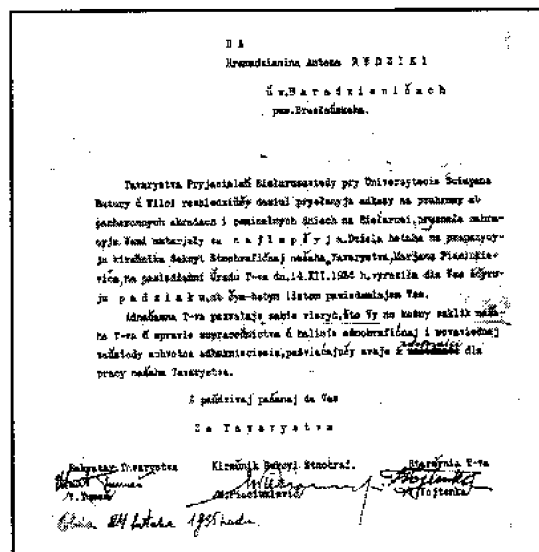
ЗАЧАРАВАНЫЯ СКАРБЫ ВІЛЬНІ

У Вільні, старажытнай сталіцы Вялікага княства Літоўскага, Мар'ян Пецюкевіч атрымаў сярэднюю адукацыю, набыў прафесію этнографа, пашырыў кола сяброў-аднадумцаў у беларускіх справах, спазнаў радасць творчай і грамадскай працы дзеля будучыні сваёй улюбёнай Бацькаўшчыны.

“Увесь шлях, які вёў мяне зь вёскі Цяцёркі, што на прыгожай, азёрнай са шматлікімі барамі Браслаўшчыне, да зачараваных скарбаў у Вільні, быў цяжкім Кальварыяй. Данамагі мне асягнуць мэтау Бог, Бацькі, добрыя людзі й мае жаданьне, праца й цяпленне”

Мар'ян Пецюкевіч

Уражае актыўная грамадская праца Мар'яна Пецюкевіча ў віленскі перыяд. У Таварыстве прыцяляў беларусаведы пры ўніверсітэце ён узначальваў секцыю этнаграфіі, з'яўляўся супрацоўнікам газеты “Беларуская крыніца”, быў адным з ініцыятараў заснавання часопіса “Шлях моладзі” і доўгі час кіраваў рэдакцыяй, працаваў у Беларускім Інстытуце Гаспадаркі і Культуры, Беларускім студэнцкім саюзе, Беларускім касцельным хоры, Беларускім нацыянальным камітэце.

Падзяка Таварыства прыцяляў беларусаведы жыхару в.Барадзінічы Антону Рыдзіку з подпісам Мар'яна Пецюкевіча. 1935 г. (Са збораў Браслаўскага музейнага аб'яднання)

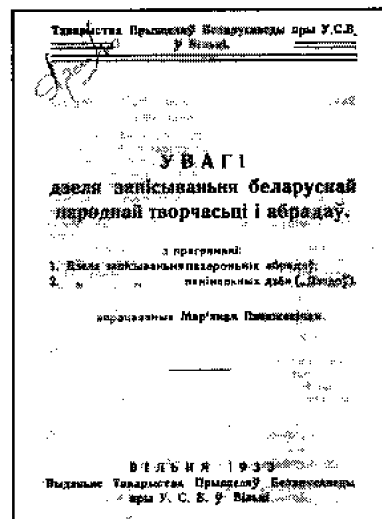
Мар'ян Пецюкевіч у час вучобы

У 1922-26 гадах Мар'ян Пецюкевіч вучыўся ў Віленскай Беларускай гімназіі, закончыў сярэднюю адукацыю ў 1927 г. у Радашковічах. У 1927 г. быў прыняты ў Карпаўскі ўніверсітэт (Чэхаславакія), але дабрацца да месца вучобы не здолеў. Да 1929 г. знаходзіўся на вайскавай службе. Пасля атрымання атэстата ад Віленскай школьнай куратарыі паступіў у Віленскі ўніверсітэт імя Стэфана Баторыя. З 1 кастрычніка 1929 г. пачаў навучанне на гуманістычным факультэце ўніверсітэта.

“На 3-ім і 4-ым курсе я выказаў ахвясніў, што галоўным кірункам маіх студыяў з'яўляецца этнаграфія з этналігіяй, а галоўным пабочным прадметам мае быць славістыка, гэтак званы курс элементарны, які вёў праф.Э.Кашмідар. Я зразумеў, што для мяне, будучага беларускага этнографа, неабходная веда з галіны ўсходнеславянскага мовазнаўства. І поруч з этнаграфіяй славістыку я трымаў вельмі наважна. Лічыў, што “элементарнай” веды, прадбачанай праграмай, для мяне было б замала і пачаў выходзіць за рамы праграмы й саматужна пашыраць і паглыбляць сваю веда, асабліва з мовы беларускай і стараславянскай”

Мар'ян Пецюкевіч

У Вільні Мар'ян Пецюкевіч напісаў больш за 200 артыкулаў публіцыстычнага і навуковага характару, размешчаных у беларускіх, польскіх, літоўскіх, рускіх перыядычных выданнях (“Беларуская крыніца”, “Шлях моладзі”, “Сялянская ніва”, “Kurjer Wileński”, “Słowo”, “Żagary”, “Prostu” і інш.

У часопісе "Шлях Моладзі" Мар'ян
Пецюкевіч пад псеўданімам
Марвіч друкуе вершы. Гэта
палымныя звароты да моладзі,
пранікнутыя аптымізмам, энэ-
ргіяй, верай у лепшую будучыню.

* * * ВЯСНА, ВЯСНА ...

Вясна, вясна жыцця майго,
Дзе знікла ты, куды пайшла?
Шукаю я шляху твайго
І клічу ўсёцж, каб зноў прыйшла.

Вясна-красна, вярнісь узноў
Улі жыццё маёй душы
У сэрцы мне сагрой ты кроў
Халодны лёд у ім скрышы ...

Пашлі прамень у душу маю
Збудзі ахвоту да жыцця
Адкрыў мне тайніцу сваю
Развей ты хвару небыцця.

Няма вясны, пайшла ўжо прэч,
Яна не вернецца ка мне
Дык сынці я буду кожную ноч
Аб прошлай, радаснай вясне.

М. Марвіч. Шлях Моладзі. 1929 г.

ПЕСНЯ МОЛАДЗІ

Уставайце, сябры, за работу
хапайцеся,
Даволі ў бяздзеінасьці млець!
За праўду, за шчасьце адважна
змагайцеся,
Прад страхам ня трэба дрыжэць.
Мы доўга блудзілі ў цемры няведы,
Ня знаючы імя свайго,
Мы лекаў ня мелі на нашыя беды,
Прасілі ратунку чыйгось.
Цяпер ужо знаём, што мы Беларусы,
Што мы шматмільённы Народ,
Што з даўных вякоў мы цяпелі
прымусы,
Як быццам мы выклёты род.

Дык дружна наперад, адважнай ступою,
Пойдзем сабе шчасьце каваць,
З надзеяй у сэрцы і з верай живою
Пачнем мы свой край будаваць.
А шлях нам праўдзівы Пагона
пакажа,
Якім мы павінны ісьці.
Хоць вораг адвечны, мо, шлях нам загажа,
Прашкоды мы мусім прайсці.
Мы клічам славянаў да згоды
супольнай,
Каб брацкая міласць была,
Каб праўда Хрыстова міжплодзкасць
вольнай,
Як макавы цвет, расьцьвіла.

М. Марвіч. Шлях Моладзі. 1929 г.

"Ганару сваім супрацоўнікам не плацілі й сабе за працу ў рэдакцыі, адміністрацыі, ды і друкарам не выплочвалі ані граша. Сродкаў, якія мы здабывалі з падпіскі, хапала ледзь толькі на паперу, экспедыцыю, на штрафы, на канфіскацыі й на адваката. І гэтак наш часопіс "Шлях Моладзі", выконваючы сваё пачэснае нацыянальнае заданьне ў вельмі трудных варунках прайснаваў аж да пачатку 2-ой Сусьветнай вайны."

Мар'ян Пецюкевіч

Другая сусветная вайна рэзка змяніла лёс
Мар'яна Пецюкевіча. Савецкая ўлада абвясціла народам
Заходняй Беларусі, што прынесла ім свабоду. Але гэта
была мана, страшная хваля рэпрэсій пракацілася па краі.
Ахвярамі рэпрэсій былі і беларускія нацыянальныя дзеячы.

Тры арышты зведаў Мар'ян Пецюкевіч. Першы
раз ён быў арыштаваны НКВС у студзені 1945 г. і адсядзеў у вязніцы да сакавіка таго ж года. 27 сакавіка 1949 г. Мар'ян Пецюкевіч разам
з жонкай Альдонай, дочкамі Марыяй і Міраславай быў арыштаваны і сасланы ў мясцовасць Ужур Краснаярскага краю. 31 ліпеня 1952 г. зноў
арыштаваны і сасланы на 25 гадоў у Варкуту. У 1957 г. справа М. Пецюкевіча была перагледжана, з яго было знята пакаранне.

Адночы, а гэта было 31.07.1952 на сьвятанні, калі мы яшчэ спалі, акружыла нашу хату міліцыя. У хату зайшлі 4 чалавекі, сярод
якіх мы, спалоханыя са сну, распозначылі начальніка раённага аддзяленьня МВД маёра Ягошына, камэнданта спэцпаліцэнцаў – лейтэнанта
Уласіка й двух незнаёмых, апранутых па-цывільнаму. Падсунулі яны мне, яшчэ паўсоннаму, дакумант да прачытання й падпісання. Быў
там прыблізна такі зьмест тэксту: «На аснове рашэння Генеральнага Пракурора СССР грамадзянін Мар'ян Петюкевич 1904 года
рождения, проживающий в Ужурском районе по статье 58 Уголовного кодекса СССР должен быть задержан и доставлен в распоряжение
прокуратуры СССР...»

Гэты дакумант запачаткаваў новы й незвычайна цяжкі пэрыяд для ўсёй маёй сям'і. Мяне схвалілі й павезлі ў Вільню на доўгатрывалае
сьледства й суд, на аснове якога я атрымаў 25 гадоў катаржнай
працы ў Заплярных лягерах у Варкуце (Комі АССР), дзе зусім страціў
здароўе й ледзь выжыў, але затое духова змацаваўся, загартваўся
да барацьбы й працы на карысьць Роднай Беларусі, спазнаў усю
пэрфіднасьць маскоўскага сацыялізму й камунізму, які з такім
размахам «будуе» цяпер геніяльны Брэжнеў.

Мой лёс быў ясны. Нам казалі ў Варкуце: «Будете здесь
работать, пока силы хватит, а потом подохните и никогда не вер-
нетесь в свои родные места, к своим семьям». Душа мая ба-
лела за нявінных дачушак і жонку, якія засталіся пакутаваць на
чужыне за бацькавы «грахі». Мала таго, што яны засталіся без
бацькоўскай апекі, бяз мужняй дапамогі ў страшэнна цяжкім
матэрыяльным, фізічным і маральным жыцці, без свайго даху над
галавою, — але над імі пачаўся перасьлед і маральны зьдэк за мужа
й бацьку, «злейшаго врага советского народа».

(З кнігі: М. Пецюкевіч. У пошуках зачараваных
скарбаў. Вільня. 1998. С. 159-160)

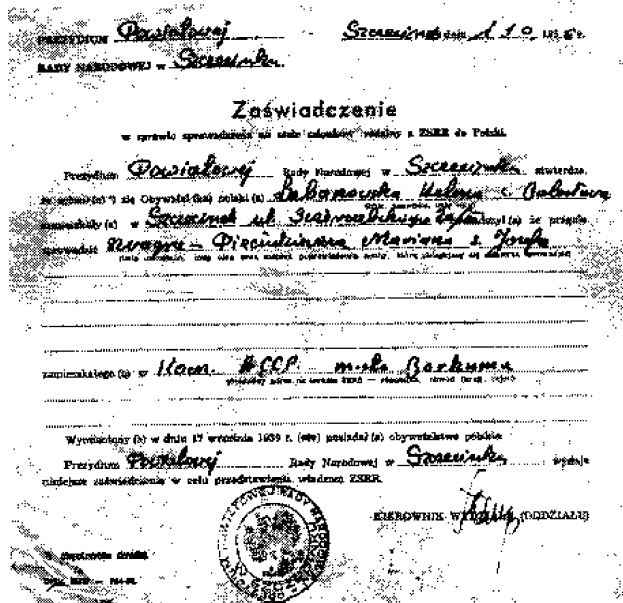
Кара за службу народу

Мар'ян Пецюкевіч (у цэнтры) сярод выклад-
чыкаў лагернай школы. Варкута. 1954-56 гг.

МАР'ЯН ПЕЦЮКЕВІЧ: У Торуні.

Пасля вызвалення Мар'ян Пецюкевіч на кароткі час завітаў у Вільню, а потым выехаў у Польшчу, дзе ўжо знаходзілася яго сям'я.

Пасведчанне для выкліку М.Пецюкевіча з СССР у Польшчу на сталае жыхарства. 1956 г. (Са збораў Браслаўскага музейнага аб'яднання)

У Польшчы атрымаў усе правы грамадзяніна. Дзякуючы былому выкладчыку, прафесару Казіміру Машынскаму і прафесарцы Марыі Змяяроўскай-Прэферавай, атрымаў працу ў адзеле этнаграфіі Акруговага музея ў Торуні ў якасці асістэнта. Браў актыўны ўдзел у працы Грамадскага камітэта будоўлі Этнаграфічнага музея ў Торуні. Пасля арганізацыі музея стаў адным з першых яго супрацоўнікаў і працаваў у ім да выхаду на пенсію ў 1970 г. Праводзіў навуковыя даследаванні, папаўняў музейныя зборы і ўвесь час кіраваў музейнай бібліятэкай. Стварыў экспазіцыі матэрыяльнай культуры беларусаў.

Падчас торуньскага перыяду жыцця Мар'ян Пецюкевіч падтрымліваў кантакты з беларускімі дзеячамі, якія таксама апынуліся ў Польшчы, цесна супрацоўнічаў з Беларуска-польскім грамадска-культурным таварыствам у Беластоку, быў адным з сяброў праўлення Таварыства, публікаваўся ў беларускіх перыядычных выданнях Польшчы (асабліва ў «Ніве»), даследаваў культуру беларусаў Беластоцчыны, збіраў этнаграфічныя калекцыі і арганізоўваў выставы, дапамагаў у арганізацыі рэгіянальнага музея ў Белаавежы.

Мар'ян Пецюкевіч памёр 25 верасня 1983 года. Пахаваны ў Торуні.

Торунская паштоўка з пячаткай Таварыства сяброў этнаграфічнага музея, дасланая М.Пецюкевічам. (Са збораў музейнага аб'яднання)

У Браслаўскім гістарычна-краязнаўчым музеі зберагаецца 7 лістоў і паштовак Мар'яна Пецюкевіча да сям'і сястры Яніны, якія перадаў яе муж Ігнат Данісевич. Данісевичы жылі ў в.Хмызютках, непалаўку ад Вільні. Лісты напісаны М.Пецюкевічам у Торуні і датуюцца першай паловай 70-х гадоў XX стагоддзя. Асноўны іх змест – сямейныя справы, але сустракаюцца і даволі цікавыя звесткі.

3 ліста Мар'яна Пецюкевіча ад 26 кастрычніка 1972 года.

... Быўшая настаўніца ў Вуглах, колішняя мая сімпатыя, якая пасля працавала дзесьці за Браслаўем, напісала да мяне, што ў тым горадзе жывець дзе і яна быўшы камэндант нямецкай паліцыі ў Браслаўі, нейкі Запольскі Ян. Ён ліквідаваў Браслаўскіх жыдоў ды і многа нарабіў зла і крыўды людзям са сваёй бандай. За сувязь з сав.партызанкай арыштаваў вось гэту настаўніцу Марысю, якую чуць не расстралялі немцы ў Дзвінскай крэпасці, а пасля вывезлі ў лагер у Нямецчыну, адкуль яна ледзь жывая вярнулася пасля вызвалення і ў Браславі ў знаёмых, якія заапекаваліся знайшла свайго сына, шасцілетняга хлопчыка. Забраўшы сына, прыехала ў Польшчу і тут працуе ў сярэдняй школе.

Вот мне насунулася думка, ці ня гэты камэндант са сваёй бандай прыязджаў у Цяцэркі і хацеў расстраляць Мамуню і Ганэрка? Калі ты – Ігнацы і Яніна, што ведаеце пра гэты факт, то без адкладна напішыце такія даныя:

1. Як выглядаў той "камэндант"? высокі ці нізкі.
2. На якой мове яна, гэта банда, гаварыла між сабой і зварочваліся да нашых?
3. Якога чысла або месяца, у якім годзе яны прыязджалі ў Цяцэркі? Сколькі іх было гэтых бандытаў? Чаму яны чапляліся да Мамуні і Ганэрка?
4. Хто выратаваў нашых ад расстрэлу, ці суседзі, ці хто іншы. Калі хто чужы, то дзе цяпер пражываеце?

Весткі гэтыя абавязкова мусіце сабраць і зараз мне прыслаць. Гэты бандыцкі камэндант разыгрывае ў Польшчы заслужанага партызана. Усё гэта яму пасведчылі фальшывыя сьведкі з Браслаўшчыны, якія таксама па локаць рук у крыві нявінных людзей, або нячыстае сумленне. Злачынца мусіць атрымаць заслужаную кару. Гэта справа пільная.

Трэцяя справа. Ігнацы, браток, ты пры дапамозе Яніны прытомніце і падлічыце, рабочы спісак Цяцэрскіх усіх жыхароў, якія былі ў нашай вёсцы да пачатку вайны, гэта значыць да верасня 1939 г. Да маёй працы, якую я нііху аб Цяцэрках патрэбна ведаць столькі кожны гаспадар (паіменна) меў зямлі; каб ведаць, сколькі было валочнікаў, паўвалочнікаў, траціннікаў, чацьвярціннікаў, асьмільнікаў і г.д. і ў канцы, каб ведаць, сколькі валок усёй зямлі было ў Цяцэрках. Я прабаваў прытомніць, але некаторых ужо забыў. Зроб для мяне гэта, Ігнацы. Зрабі і такі спісак кожнага гаспадара: прозьвішча, імя, колькасць зямлі. І добра было б, каб пры фаміліі як яго ў вёсцы прызывалі, як напрыкл. Барабан, Бацюк, Юстынёнак, ... і г.д.

На гэтым кончаю і шлём усім родным пацалункі. Чакаю скорых вестак.

Ваши Мар'ян.

МАР'ЯН ПЕЦЮКЕВІЧ: Важнейшыя публікацыі.

Сам Мар'ян Пецюкевіч адзначаў, што толькі ў міжваенны перыяд меў за 200 публікацый. Захавалася некалькі спісаў апублікаваных прац, складзеных самім этнографам. Яны маюць ад 30 да 40 пазіцый. Да гэтай бібліяграфіі можна далучыць некалькі публікацый мемуарнага характару, у тым ліку дзве асобныя кніжкі. Сярод публікацый М.Пецюкевіча між іншым ёсць:

Увагі дзеля запісвання беларускай народнай творчасці і абрадаў з праграмамі: 1) Дзеля запісвання пахавальных абрадаў; 2) Памінальных дзён (Дзядоў). Вільня 1933.

Мікалай Нікіфароўскі – беларускі этнограф. Калосьсе. 1935. Кн.4.

Беларуская мэлёграфія. Бібліёграфічны нарыс. Калосьсе. 1936. Кн.2,3.

Kaziuk. Kirmašnyja zvyčaji.4.III u Vilni. Znič. 1952. №17.

Аб паходжанні назвы Беларусь. Ніва. 1957. №7.

Родная мова – найбольшы скарб чалавека. Ніва. 1957. №48.

Прозвішчы. Ніва. 1959. №25,26.

Апытальнік да народнага адзення, абутку і аздаблення. Беласток. 1959.

Старадаўнія велікодныя звычаі ў беларусаў. Ніва. 1960. №16,17.

Старадаўнія Юр'еўскія звычаі ў беларусаў. Ніва. 1961. №15.

Каляды – старадаўняе свята памершых. Ніва. 1965. №52.

Мае сустрэчы з Браніславам Тарашкевічам. Ніва. 1967. №4.

Народная культура Беласточчыны ў фондах Этнаграфічнага музея ў Торуні. Ніва. 1967.

Памяці прафесара К.Машынскага. Ніва. 1975. №22.

Wkład Kazimierza Moszyńskiego do badania kultury ludowej Białorusinów // Kazimierz Moszyński. Życie i twórczość. Kraków. 1976.

Першы арышт. Рунь. 1998. №1-2.

У пошуках зачараваных скарбаў. Вільня. 1998.

Кара за службу народу. Беласток. 2001.

МАР'ЯН ПЕЦЮКЕВІЧ: Важнейшыя публікацыі пра жыццё і дзейнасць.

Пецюкевіч Мар'ян. Этнаграфія Беларусі. Энцыклапедыя. Мн., 1989.

М.Лобач. Лічыў за гонар быць беларусам. Наша слова. 1992. №50.

М.Пецюкевіч. Пра Марыяна Пецюкевіча. Рунь. 1997. №9.

Руплівец беларускай культуры (з аўтабіяграфіяй). Памяць. Браслаўскі раён. Гісторыка-дакументальная хроніка. Мн., 1998.

В.Лабачэўская. Аб працы М.Пецюкевіча “Архаічныя (прымітыўныя) рысы ў народнай культуры стараабраднакаў Браслаўскага павета” // Браслаўскія чытанні. Матэрыялы V-й навукова-краязнаўчай канферэнцыі. Браслаў. 2001.

Пецюкевіч Мар'ян. Беларуская энцыклапедыя. Т.12. Мн., 2001.

Пры падрыхтоўцы нумара скарыстаны матэрыялы, прадстаўленыя Элеанорай Зінкевіч (Браслаў), Вольгай Лабачэўскай (Мінск), Уладзімірам Пецюкевічам (Мінск) і Мар'янам Пецюкевічам (Гомель)

